

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.77

А. Л. Ковчі

завідувач відділу правового забезпечення та розробки законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин Українського інституту експертизи сортів рослин

Є. Ф. Бобонич

кандидат юридичних наук, завідувач сектору претензійно-позовної роботи відділу правового забезпечення та розробки законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин Українського інституту експертизи сортів рослин

О. В. Іськова

заступник завідувача відділу – завідувач сектору договірної роботи відділу правового забезпечення та розробки законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин Українського інституту експертизи сортів рослин

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА СОРТИ РОСЛИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Стаття присвячена аналізу правового регулювання нормами законодавства України про захист економічної конкуренції відносин із передачі суб'єктами господарювання прав інтелектуальної власності на сорти рослин або використання суб'єктами господарювання об'єктів права інтелектуальної власності на сорти рослин. Зазначене завдання вирішується крізь призму аналізу видів монополій, охоронюваних державою. Аналізуються правові основи регулювання тимчасових монополій на виключні права. Особлива увага приділяється удосконаленню правового механізму захисту тимчасових монополій на об'єкти права інтелектуальної власності.

Ключові слова: право на сорт рослин, економічна конкуренція, виключні права, поширення сортів рослин, монополія.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що сфера інтелектуальної власності є однією з основних в Україні та Європейському Союзі (далі – ЄС), а захист прав об'єктів інтелектуальної власності є одним із пріоритетів інтеграції України у світовий ринок у системі Світової організації торгівлі (далі – СОТ) та в європейське співтовариство.

Розвиток агробізнесу сьогодні є основним і пріоритетним напрямом економічної політики України, у зв'язку з цим питання захисту прав

інтелектуальної власності на сорти рослин набувають особливого значення. Зокрема, вітчизняними й іноземними заявниками щорічно подається від 1000 до 2000 заявок на проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин [1, с. 21].

У главі 42 Цивільного кодексу України [2] закріплено загальні норми, які стосуються права інтелектуальної власності на сорт рослин. Нормативно-правовою основою у сфері охорони прав інтелектуальної власності на сорти

рослин є Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» [3], Закон України «Про насіння і садивний матеріал» [4], Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами» [5], Закон України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин» [6] тощо.

Варто зауважити, що в останні роки законодавча база в цій сфері зазнає суттєвих змін, спрямованих на вдосконалення процедури набуття прав на сорти рослин, що має забезпечити аграріїв кращими досягненнями вітчизняної та зарубіжної селекції, вивести на новий рівень здорову конкуренцію і стати визначальним етапом ринкового обігу сортів. Це, у свою чергу, позитивно вплине на якість виробництва насіння та посадкового матеріалу та забезпечить можливість його виходу на міжнародні ринки.

Водночас, на наш погляд, у науковій літературі приділяється недостатня увага тому, що відносини з передачі суб'єктами господарювання прав інтелектуальної власності на сорти рослин або використання суб'єктами господарювання об'єкта права інтелектуальної власності на сорти рослин одночасно є предметом правового регулювання норм конкурентного (антимонопольного) законодавства України, зокрема Закону України «Про захист економічної конкуренції» [7] та Закону України «Про недобросовісну конкуренцію» [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у розвиток досліджень щодо правового регулювання права інтелектуальної власності на сорти рослин зробили такі вчені, як О.В. Кохановська, Н.С. Кузнєцова, О.В. Дзера, С.І. Мельник, Н.Б. Линчак, Н.Б. Якубенко, С.О. Ткачик, Н.В. Лещук, О.В. Захарчук і багато інших.

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні проблем охорони нових сортів рослин в Україні, обґрунтуванні теоретичних висновків і рекомендацій з удосконалення правового регулювання права інтелектуальної власності на сорти рослин за законодавством України про захист економічної конкуренції.

Реалізація вказаної мети **потребує вирішення таких завдань**: дослідити норми законодавства України про захист економічної конкуренції в частині правого регулювання права інтелектуальної власності на сорти рослин; виявити

об'єктивні умови і передумови для подальшого вдосконалення національного законодавства у сфері права інтелектуальної власності на сорти рослин.

Виклад основного матеріалу. Сорт рослин – окрема група рослин (клон, лінія, гібрид першого покоління, популяція) в рамках нижчого з відомих ботанічних таксонів (рід, вид, різновидність) незалежно від того, чи відповідає вона умовам виникнення правової охорони. Відповідно до Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» можуть набуватися такі права на сорти: 1) особисті немайнові права інтелектуальної власності на сорт рослин на підставі свідоцтва про авторство на сорт рослин; 2) майнові права інтелектуальної власності на сорт рослин, що засвідчуються патентом на сорт рослин. Обсяг правової охорони сорту, на який видано патент, визначається сукупністю ознак, викладених у занесеному до Реєстру патентів описі сорту; 3) майнове право інтелектуальної власності на поширення сорту рослин, що засвідчуються свідоцтвом про державну реєстрацію сорту рослин. Поширення сорту – це комерційне поширення посадкового матеріалу матеріального носія сорту, занесеного в Реєстр сортів. Ці права набуваються на сорт, який відповідає умовам патентоспроможності і є новим, відмінним, однорідним і стабільним.

Суб'єктами зазначених прав інтелектуальної власності на сорти рослин можуть бути фізичні і юридичні особи, зокрема суб'єкти господарювання.

Відповідно до положень Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» майнові права інтелектуальної власності на сорти рослин та на поширення сорту можуть бути предметом комерційного обігу. Власник майнового права інтелектуальної власності на поширення сорту має право: 1) передати своє право на поширення сорту на підставі договору будь-якій особі, яка стає його правонаступником; 2) видати будь-якій особі дозвіл (ліцензію) на використання сорту на підставі ліцензійного договору (статті 38–40 Закону).

Зазначений комерційний обіг майнових прав інтелектуальної власності на сорти рослин потрапляє у сферу дії законодавства України про захист економічної конкуренції, оскільки володіння суб'єктами господарювання певними об'єктами права інтелектуальної власності зумовлює виникнення так званої «тимчасової монополії, захищеної законом», на такий об'єкт, а

отже, можливе обмеження конкуренції на ринку.

Варто нагадати, що конкуренція є необхідною умовою ефективного функціонування ринкової економіки. Відповідно до Закону України від 11 січня 2001 р. N 2210-III «Про захист економічної конкуренції» під економічною конкуренцією (конкуренцією) розуміється змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку.

Конкурентні умови господарювання сприяють ефективному розподілу економічних ресурсів суспільства, розвитку підприємницької ініціативи, створюють можливість вільної підприємницької діяльності в рамках закону. Конкуренція також стимулює розширення асортименту і збільшення якості товарів виробниками [9, с. 35].

Водночас із загального принципу захисту державою конкуренції є деякі винятки, які зумовлені як певними публічно значимими завданнями, які здійснюють суб'єкти господарювання, так і підтримкою державою вигідної суспільству приватної ініціативи, внаслідок чого держава захищає деякі сфери господарювання від конкуренції, встановлюючи там режим монополії.

Одним із таких винятків із загального принципу підтримки державою конкуренції є тимчасові монополії на виключні права на об'єкти права інтелектуальної власності.

Надання державою захисту монополії на виключні права інтелектуальної власності стимулює наукову діяльність, ділову активність, надає володільцям таких прав певні переваги на деякий час, зокрема, захищаючи їх права від незаконних посягань у формі недобросовісної конкуренції.

Монополія на об'єкти права інтелектуальної власності, що захищені законом від конкуренції, віднесена до тимчасової монополії на ринку. Виникнення монополії внаслідок володіння виключними правами та отримання на неї господарюючим суб'єктом правового захисту пов'язано з тим, що ці права мають абсолютний характер. Їх особливістю є те, що об'єкти інтелектуальної власності з метою належного юридичного захисту за загальним правилом підлягають спеціальній реєстрації та вирізняються тимчасовим і просто-

ровим характером їх правової охорони. Суб'єкти господарювання, що володіють певними об'єктами права інтелектуальної власності, фактично володіють монопольним становищем на ринку, що є в тій чи іншій галузі економіки через особливу ринкову кон'юнктуру – економічну обстановку тимчасового характеру, до появи нових господарюючих суб'єктів – конкурентів на цьому ринку, після появи яких монополія цього одного господарюючого суб'єкта на цьому ринку зникає.

Проте сьогодні на формальному рівні правовий захист тимчасових монополій на володіння певними об'єктами права інтелектуальної власності, які захищені законом, є недосконалим. Зокрема, Закон України «Про захист економічної конкуренції» формально надає такий захист лише під час кваліфікації антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання і не надає під час кваліфікації інших видів порушень законодавства про захист економічної конкуренції.

Наприклад, у статті 9 Закону України «Про захист економічної конкуренції» передбачено, що положення статті 6 зазначеного Закону про заборону антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання «не застосовуються до угод про передачу прав інтелектуальної власності або про використання об'єкта права інтелектуальної власності в тій частині, в якій вони обмежують у здійсненні господарської діяльності сторону угоди, якій передається право, якщо ці обмеження не виходять за межі законних прав суб'єкта права інтелектуальної власності. Вважається, що не виходять за межі прав, зазначених у частині першій цієї статті, обмеження стосовно обсягу прав, які передаються, строку та території дії дозволу на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а також виду діяльності, сфери використання, мінімального обсягу виробництва».

Якби стаття 9 Закону України «Про захист економічної конкуренції» не містила зазначеного застереження, укладення суб'єктами господарювання договорів про передачу майнових прав на поширення сортів рослин або ліцензійних договорів на використання сортів рослин за певних умов могли бути кваліфіковані як антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання, які є забороненими і, зокрема, стосуються: 1) усунення з ринку або обмеження доступу на ринок (вихід із ринку) інших суб'єктів господарювання, покупців, продавців; 2) застосування різних умов до рівнозначних угод з іншими суб'єктами господарювання, що ставить

останніх у невідгідне становище в конкуренції; 3) суттєвого обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин, що передбачає можливість накладення штрафу у розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф (статті 6, 52 Закону).

Водночас таке застереження про захист тимчасової монополії на об'єкти права інтелектуальної власності відсутнє у статті 13 зазначеного Закону «Зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку».

У зв'язку з цим укладення суб'єктами господарювання договорів про передачу майнових прав на поширення сортів рослин або ліцензійних договорів на використання сортів рослин за певних умов формально можуть містити ознаки зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку, яким зокрема, визнається: 1) встановлення таких цін чи інших умов придбання або реалізації товару, які неможливо було б встановити за умов існування значної конкуренції на ринку; 2) застосування різних цін чи різних інших умов до рівнозначних угод із суб'єктами господарювання, продавцями чи покупцями без об'єктивно виправданих на те причин; 3) часткова або повна відмова від придбання або реалізації товару за відсутності альтернативних джерел реалізації чи придбання; 4) суттєве обмеження конкурентоспроможності інших суб'єктів господарювання на ринку без об'єктивно виправданих на те причин; 5) створення перешкод доступу на ринок (виходу із ринку) чи усунення з ринку продавців, покупців, інших суб'єктів господарювання, що тягне за собою відповідальність у вигляді штрафу у розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.

Суб'єкт господарювання, який є власником виключних прав на об'єкти права інтелектуальної власності, відповідно до статті 12 Закону «Про захист економічної конкуренції» формально має визнаватися таким, що займає монополію (домінуюче) становище на ринку товару, оскільки на ринку цього об'єкта права інтелектуальної власності у нього немає жодного конкурента.

У зв'язку з цим статтю 13 вказаного Закону варто доповнити положеннями такого змісту: «Вимоги цієї статті, передбачені щодо суб'єктів, що займають монополію (домінуюче) становище на ринках, не поширюються на дії із здійснення виключних прав на результати інтелектуальної діяльності і прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичної особи, засоби індивідуалізації продукції, робіт або послуг».

При цьому варто зауважити, що для захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності механізмами конкурентного законодавства необхідна наявність конкурентних відносин між сумлінним праволодільцем і передбачуваним порушником виключних прав, необхідно, щоб незаконне посягання і використання чужих монополію прав у сфері інтелектуальної власності здійснювалося господарюючими суб'єктами (групою осіб).

Крім того, порушення права інтелектуальної власності суб'єкта господарювання на сорти рослин відповідно до Закону України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР «Про захист від недобросовісної конкуренції» може бути кваліфіковане як недобросовісна конкуренція з боку інших суб'єктів господарювання, під якою розуміються будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності, що тягне за собою накладення штрафу у розмірі до п'яти відсотків доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єкта господарювання за останній звітний рік, що передував року, в якому накладається штраф.

Формально в Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» таке правопорушення не передбачене. Проте, як правильно зазначає Т.В. Нестуля, перелік проявів недобросовісної конкуренції, зазначений у главах 2–4 зазначеного Закону, містить найбільш поширені у країнах із ринковою економікою види порушень, які підпадають під кваліфікацію «недобросовісна конкуренція». Однак цей перелік не є вичерпним, що надає можливість органам державного контролю за дотриманням законодавства у сфері розвитку конкуренції та господарським судам розширювати диспозитивний зміст норм, якщо діяння підпадає під генеральне визначення недобросовісної конкуренції як *будь-яких дій у конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності* [10, с. 12].

У зв'язку з цим пропонуємо Закон «Про за-

хист від недобросовісної конкуренції» доповнити статтею 5-1 такого змісту:

«Стаття 5-1. Заборона на недобросовісну конкуренцію, пов'язана з використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Не допускається недобросовісна конкуренція шляхом учинення господарюючим суб'єктом дій із продажу, обміну чи іншого введення в обіг товару, якщо при цьому незаконно використовувались результати інтелектуальної діяльності».

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що для підтримки вигідної суспільству приватної ініціативи (тимчасові монополії на виключні права) держава захищає деякі сфери господарювання від конкуренції, встановлюючи там режим монополії.

Пропонуємо внести доповнення в статтю 13 Закону України «Про захист економічної конкуренції» такого змісту: «Вимоги цієї статті, передбачені щодо суб'єктів, які займають монополію (домінуюче) становище на ринках, не поширюються на дії із здійснення виключних прав на результати інтелектуальної діяльності та прирівняні до них засоби індивідуалізації юридичної особи, засоби індивідуалізації продукції, робіт або послуг».

Також пропонуємо доповнити Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» статтею 5-1 такого змісту:

«Стаття 5-1. Заборона на недобросовісну конкуренцію, пов'язана з використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Не допускається недобросовісна конкуренція шляхом учинення господарюючим суб'єктом дій із продажу, обміну чи іншого введення в обіг товару, якщо при цьому незаконно використовувались результати інтелектуальної діяльності».

Список використаної літератури:

1. Мельник С.І. Державна система охорони прав на сорти рослин на сучасному етапі: становлення та розвиток. 2017. *Економіка АПК*. № 9. С. 19–24.
2. Цивільний кодекс України / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 17 січня 2002 р. № 2986 / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 23. Ст. 163.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо приведення законодавства України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність з європейськими та міжнародними нормами і стандартами: Закон від 9 грудня 2015 р. № 864-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 4. Ст. 39.
5. Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин: Закон України від 2 червня 1995 р. № 209/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 22. Ст. 168.
6. Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин: Закон України від 2 серпня 2006 р. № 60-V. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 39. Ст. 343.
7. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січ. 2001 р. № 2210-III / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 12. Ст. 64.
8. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 36. Ст. 164.
9. Писенко К.А., Цинделиани І.А., Бадмаев Б.Г. Правовое регулирование конкуренции и монополии в Российской Федерации: курс лекций / Под ред. С.В. Запольского. М.: Российская академия правосудия; «Статут», 2010. 414 с. (плюс CD).
10. Нестуля Т.В. Правові засади захисту від недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: практика застосування законодавства про захист від недобросовісної конкуренції органами Антимонопольного комітету України: навч. посібник. К.: Ін-т інтел. власн. і права, 2005. 128 с.

Ковчи А. Л., Бобонич Е. Ф., Иськова О. В. Особенности правового регулирования права интеллектуальной собственности на сорта растений законодательством Украины о защите экономической конкуренции

Статья посвящена анализу проблем правового регулирования нормами законодательства Украины о защите экономической конкуренции отношений передачи субъектами хозяйствования прав интеллектуальной собственности на сорта растений или использования субъектами хозяйствования объектов права интеллектуальной собственности на сорта растений. Отмеченное задание решается сквозь призму анализа видов монополий, охраняемых государством. Анализируются правовые основы регулирования временных монополий на исключительные права интеллектуальной собственности. Отдельное внимание уделяется усовершенствованию правового механизма защиты временных монополий на объекты права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: права на сорта растений, экономическая конкуренция, исключительные права, распространение сортов растений, монополия.

Kovchi A. L., Bobonych Ye. F., Iskova O. V. Legal regulation of rights of intellectual property on new plant variety by the legislation of Ukraine about defense of economic competition

The article is sanctified to the analysis of problem of defense of rights of intellectual property on new plant variety by the legislation of Ukraine about defense of economic competition. The authors have analyzed the system of legal regulation of new varieties in Ukraine. The marked task decides through the prism of analysis of types of the monopolies guarded by the state. In article are analyzed on the absolute titles of intellectual property. Separate attention is spared to the improvement of legal mechanism of defense of temporal monopolies on the objects of right of intellectual property.

Key words: rights on plant variety, economic competition, absolute titles, distribution of sorts of plants, monopoly.